

diği cevabını aldığını kaydeder (*el-Vâfi*, III, 143). Zehebî zarif, kibar ve hoşsohbet bir kişi olarak tanıttığı İbn İsrâîl'in duygulu ve güzel şiirler söylediğini, bazan açık, bazan da ima yoluyla vahdet-i vücûd inancını anlattığını ifade eder (*el-İber*, III, 336). İbn İsrâîl, bu tür şiirleri sebebiyle İbnü'l-Hakîm el-Hamevî tarafından dinden çıkarmakla suçlanmış (İbn Hacer, V, 195), bu iddia daha sonra İbn Teymiyye tarafından da tekrarlanmıştır (*Mecmû'u Fetâvâ*, II, 286, 289, 292, 320).

Kaynaklarda İbn İsrâîl'in bazı şiirleri yer almaktadır (meselâ bk. Kütübî, III, 10-12, 384-389; İbnü'l-Furât, VII, 131-135). Nâsirüddin İbnü'l-Furât'ın iki cilt olduğunu belirttiği (*Târih*, VII, 131) divanının 707 yılında (1307) istinsah edilmiş bir nüshası İspanya'da Escorial Library'dedir (nr. 437). Eserin Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de de bazı nüshaları bulunmaktadır (İzzet Hasan, s. 164, 165, 172; Muhammed Riyâd el-Mâlih, I, 579-580).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, II, 286, 289, 292, 320; Zehebî, *el-İber*, III, 336; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XVII, 101; Safedî, *el-Vâfi*, III, 143-145; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefeyât*, III, 9-12, 383-389, 414; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 283; İbnü'l-Furât, *Târih* (nşr. K. Züreyk - Neclî İzzeddin), Beyrut 1942, VII, 131-135; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 195-197; İbn Tağrıberdî, *Nücûmü'z-zâhire*, VII, 283; *Keşfü'z-zunûn*, I, 776; Harîrî'zade, *Tibyân*, I, vr. 291'; *İzâhu'l-meknûn*, I, 485; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 133; İzzet Hasan, *Fihrisü mahtûâtî Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: eş-Şi'r*, Dimaşk 1384/1964, s. 164, 165, 172; Muhammed Riyâd el-Mâlih, *Fihrisü mahtûâtî Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: et-Taşavvuf*, Dimaşk 1398/1978, I, 579-580; B. Lewis, "Kamâl-al-din's Biography of Râşid al-din Sinân", *Arabic*, XIII, Leiden 1966, s. 15; H. Monés, "İbn İsrâ'îl al-Dimaşki", *El'2* (Ing.), III, 811-812; "İbn İsrâ'îl", *DMBİ*, III, 11-12.

MEHMET DEMİRCİ

dühûr adlı eserinde verdiği düzensiz ve yetersiz bilgilere dayanmaktadır. Babasının anne tarafından dedesi olan Emîr İzzeddin Özdemir el-Ömerî en-Nâsirî el-Haznedâr (ö. 771/1370), Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun döneminde devlet hizmetine girmiş, el-Melikü'n-Nâsir Hasan ve el-Melikü'l-Eşref Nâsirüddin II. Şa'bân dönemlerinde emîr-i silâh olmuş, Trablus, Halep ve Dimaşk nâibliğine tayin edilmişti. Babası Şehâbeddin Ahmed sultanın iktâli yedek kuvvetlerine mensuptu. İbn İyâs, babasının teşvikiyle iyi bir eğitim gördü. Dinî ilimlerin yanı sıra tarih ve coğrafya gibi ilimleri dönemin tanınmış hocalarından okudu. İbn İyâs, bu hocalardan Süyûtî ile tarihçi ve fakih Abdülbâsîf b. Halîl el-Malatî'nin adlarını özellikle zikreder.

İbn İyâs, 882 (1478) yılında hac kafilisine katılarak herhangi resmî bir görev almaksızın hacca gitti. Memlûk sultanı ile bazı Mekkeliler arasındaki sürtüşme yüzünden Mekke'de yaşanan sıkıntılara ve pahalılığa şahit oldu. Sultan Kansu Gavri döneminde (1501-1517) kendisine iyi bir gelir sağlayan iktâ sayesinde refah içinde yaşadı. Sultan malî sıkıntı içine düşüp memlûklerine gerekli ödemeyi yapmayınca İbn İyâs'ın bu refah dönemi sona erdi. Sultan, daha önce pek çok memlûk sultanının yaptığı gibi evlâdî'n-nâs'ı iktâlarından, hükmettikleri vakıflardan çıkarmaya karar verdi. Kendi memlûklerini de vakıfları, iktâları işgal etmeleri için serbest bıraktı (914/1508). Bu ana gelir kaynağını kaybetmekten dolayı çok üzülen İbn İyâs, 915 (1510) yılı başlarında düştüğü kötü durumu sultana arz ederek halinden şikâyetle bulundu. Bunun üzerine Sultan Kansu Gavri iktâını ona iade

etti; İbn İyâs da uzun bir manzume yazarak sultanı övdü. Muhtemelen 930 (1524) yılında vefat eden İbn İyâs'ın eserleri Memlûk tarihinin son dönemiyle Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Eserleri. 1. *Bedâ'i'u'z-zühûr* fi vekâ'i'i'd-dühûr*. Müellif, yaşadığı döneme kadar Mısır'ın İslâmî ve genel tarihini vermeyi planladığı bu eserinde başlangıçtan 928 (1522) yılına kadar Mısır'la ilgili bilgileri kaydetmiştir. Özellikle I. Selim'in Mısır'ı fethi ve Abbâsî Halifesi III. Mûtevekkil-Alellah ile karşılaşmasından sonraki gelişmelerin bir günlük gibi işlendiği son bölümler, halifeliğin Osmanlılar'a geçişiyle ilgili tartışmalar için önemli bir kaynaktır. İbn İyâs'ın en önemli eseri olan *Bedâ'i'u'z-zühûr'un* tahkiki neşri Muhammed Mustafa tarafından yapılmış (I-V, Kahire 1960-1975), bu neşir ofset yoluyla tekrarlanmıştır (1982-1984, 1992). 2. *Mercü'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-dühûr*. Halk için yazılmış bir peygamberler tarihidir (Kahire 1291). 3. *Bedâ'i'u'l-umûr fi vekâ'i'i'd-dühûr*. Eserde dünyanın yaratılışından başlayarak sırasıyla peygamberler ve İslâm'ın ilk dönemleri anlatılmış, Emevî, Abbâsî, Fâtımî ve Memlûk devletlerinden bahsedilerek Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarına kadar (927/1521) gelinmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2987, 2988). 4. *Cevâhirü's-sülûk fi'l-hulefâ' ve'l-mülûk*. *Bedâ'i'u'z-zühûr'un* muhtasarıdır. Eser, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'in Mısır valisi olmasından itibaren Memlûk Sultanı Kansu Gavri dönemine kadar gelen bir Mısır tarihi olup kronolojik değil valî ve halifelere göre düzenlenmiştir. Çeşitli kütüphanelerde yazmaları bulunan eserin (Brockel-

İBN İYÂS

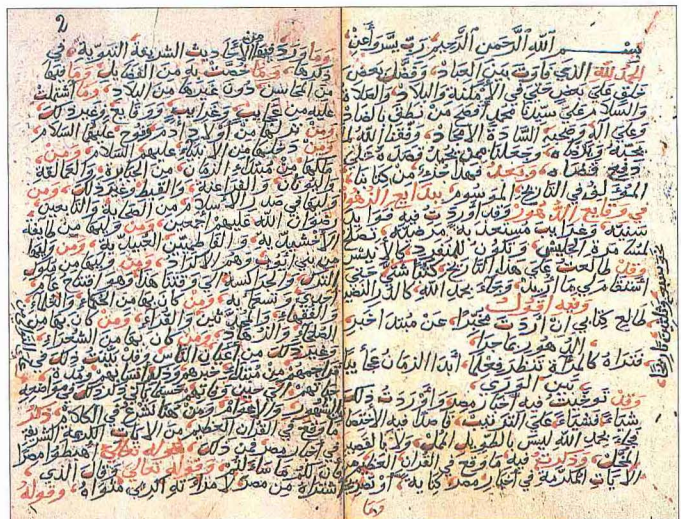
(İbn İyâs)

Ebü'l-Berekât Zeynüddin (Şehâbüddin) Muhammed b. Şehâbiddin Ahmed b. İyâs (Ayâs) el-Hanefî (ö. 930/1524 [?])

Memlûk dönemi tarihçisi.

6 Rebîülâhîr 852'de (9 Haziran 1448) Kahire'de doğdu. Sultan el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un memlûklerinden olup el-Melikü'n-Nâsir Ferec'in saltanatı sırasında ikinci devâtdâr rütbesine kadar yükselen dedesi Emîr İyâs el-Fahrî ez-Zâhirî'ye nisbetle İbn İyâs diye tanınır. Onun hakkında bilinenler, *Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-*

İbn İyâs'ın *Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-dühûr* adlı eserinin IV. cildinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4197)

mann, *GAL Suppl.*, II, 406; Şâkir Mustafa, III, 198) bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (III. Ahmed, nr. 3026). 5. *Neşku'l-ezhâr fi 'acâ'ibi'l-aqtâr*. Kozmografya ve coğrafyaya dairdir. Müellif, Mısır dışındaki pek çok bölge hakkında verdiği mâlumatı daha önceki coğrafyacılarından almıştır. Eserde eski Mısır halkı, Mısır şehirleri ve Nil nehri oldukça ayrıntılı biçimde anlatılmış, klasik İslâm tarihçiliğinden farklı olarak hurafelere ve ilginç olaylara da yer verilmiştir. Mısır'la ilgili bilgiler müellifin *Nüzhetü'l-ümem* adlı eseriyle benzerlik göstermektedir. Kitap, 922'de (1516) yazılmış olup bazı kısımları L. M. Langlès tarafından neşredilmiştir (*Notices et extraits des MSS de la BN*, VIII [1810], s. 1-131). Çeşitli kütüphanelerde pek çok yazması bulunan eser (Brockelmann, *GAL*, II, 295; *Suppl.*, II, 406; Şâkir Mustafa, III, 199) Abdullah b. Rıdvân tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 367). 6. *Nüzhetü'l-ümem fi'l-'acâ'ib ve'l-hikem*. İbn İyâs, eski tarih kitaplarından Mısır hakkında edindiği bilgileri bu esere muhtasar olarak kaydettiğini belirtir (*Nüzhetü'l-ümem*, vr. 2^a). Müellif eserde, piramitleri ve sfenksleriyle eski Mısır tarihini anlattıktan sonra Nil nehrine dair geniş mâlumat vermiş, Memlük tarihini de özet olarak kaydetmiştir. *Nüzhetü'l-ümem*'de eski Mısır halkının yaşayışı, inançları ve Mısır şehirleri hakkındaki mâlumatın yanı sıra İslâm'ın ilk dönemlerinde Mısır ordusu, diwanlar, vergiler ve malî konularda bazı bilgiler de mevcuttur. Müellifin kendi şiirleriyle diğer şairlere ait şiirlere de yer vermesi esere edebî açıdan değer kazandırmıştır. Şemseddin el-Kâdirî'nin 'Örfü'r-ravzâti'z-zekiyye fi vaşfi mehâsinil-Özbekiyye adlı makâmat tarzındaki eseri de kitaba dercedilmiştir. Birünî'nin *el-Âşârü'l-bâkiye'si*, Mes'ûdî'nin *Ah-bârü'z-zamân'ı*, İbnü'l-Hakem'in *Fütûhu Mısır'ı* *Nüzhetü'l-ümem*'in kaynakları arasında sayılabilir. Eser Muhammed Zeynühüm Muhammed Azb tarafından neşredilmiştir (Kahire 1995). 7. *Ukûdü'l-cümân fi vekâ'î'l-ezmân*. Aslı üç cilt olan eserin sadece II. cildi günümüze ulaşmıştır. Bu cilt, son Eyyübî sultanı el-Melikü'l-Muazzam Turan Şah'ın öldürülmesinden (648/1250) başlar ve Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un ölümüne (741/1341) kadar gelir. Kronolojik olarak düzenlenmiş olan eser *Bedâ'î'u'z-zühûr* ile benzerlikler gösterir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3311). 8. *ed-Dürrü'l-meknûn fi seb'ati'l-fû-*

nûn. Şiir türlerinden bahseden bir eserdir (yazma nüshaları için bk. Wasserstein, CCLXXX [1992], s. 106-107). 9. *Kitâbü Ce-vâhiri'l-feride fi'n-nevâdiri'l-müfrede*. Astronomi ve Mısır coğrafyasıyla ilgili eserin bir nüshası Berlin'de Königlichen Bibliothek'te (nr. 8426) bulunmaktadır (Ahlwardt, VII, 405-406). 10. *Kitâb fi'n-nevâdiri'l-muḥḥike ve'l-hezliyyâtî'l-muḥribe*. Eserin bir kısmı günümüze ulaşmıştır (a.g.e., VII, s. 406).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, neşredenin girişi, I/1, s. 1-2, 7-9; a.mlf., *Nüzhetü'l-ümem fi'l-'acâ'ib ve'l-hikem*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3500, vr. 2^a-3^b; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1941, 1953; Ahlwardt, *Verzeichnis*, VII, 405-406; Serkis, *Mu'cem*, I, 42-43; Brockelmann, *GAL*, II, 295; *Suppl.*, II, 405-406; *İzâhu'l-meknûn*, II, 112; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 231; Muhammed Mustafa Ziyâde, *Mü'errihu Mısır fi'l-kamî't-tâsi'î'l-hicrî*, Kahire 1954; a.mlf., "Bedâ'î'u'z-zühûr fi vekâ'î'd-dühûr li'bn İyâs", *TI*, III, 249-270; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, III, 50; I. Krachkovsky, *Târihu'l-edebî'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1965, II, 490-493; Karatay, *Arapça Yazmalar*, III, 351, 467-468; Ahmed İzzet Abdülkerîm, *İbn İyâs: dirâsât ve buḥûs*, Kahire 1977, tür.yer.; Muhammed Harb Abdülhamid, *I. Selim'in Suriye ve Mısır Seferi Hakkında İbn İyâs'da Mevcut Haberlerin Selimnâmelerle Mukayesesi* (doktora tezi, 1980), İÜ Ed. Fak., s. 31-59; Zirikli, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 5; Şâkir Mustafa, *et-Târihu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1990, III, 195-199; Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali, *Dirâsât nakdiyye fi'l-meşâdiri'l-târihiyye*, Beyrut 1414/1993, s. 267-276; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 231-232; Samira Kortantamer, "Memlük Tarihçiliğine Genel Bir Bakış", *TİD*, I (1983), s. 31-35; N. Ahmad Asrar, "Hilâfetin Osmanlılara Geçişine İlgili Rivâyetler" (trc. Süleyman Tülüüstü), *TDA*, sy. 22 (1983), s. 91-100; D. J. Wasserstein, "Tradition manuscripte, authenticité, chronologie et développement de l'œuvre littéraire d'Ibn İyâs", *JA*, CCLXXX (1992), s. 81-114; W. M. Brinner, "İbn İyâs", *IE* (İng.), III, 812-813; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn İyâs", *DMBİ*, III, 54-55.

MUHAMMED RAZÛK

İBN İZÂRÎ

(ابن عذاری)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed
b. İzârî el-Merrâküşi
(ö. 712/1312'den sonra)

Mağribli tarihçi.

Merakeş'te doğdu. Endülüs'ten Mağrib'e göç etmiş bir aileye mensuptur. VII. (XIII.) yüzyılın ikinci yarısıyla VIII. (XIV.) yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı ve bir sü-

re Fas kâidi olarak görev yaptığı bilinen İbn İzârî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. *el-Beyânü'l-muğrib* adlı eserinde Meşriq (Doğu İslâm âlemi), Mağrib (Kuzey Afrika) ve Endülüs'te hüküm süren müslüman halifeler, hükümdarlar ve emirlere dair haberleri topladığını, âlim dostlarıyla bu haberleri müzakere ettiğini söyleyen İbn İzârî'nin bu ifadesine dayanarak onun, bir bölge tarihinden ziyade İslâm âleminin doğusu ve batısıyla tamamını içine alacak umumi bir tarih yazmayı düşündüğü söylenebilir. 712'de (1312) eserini yazmakla meşgul olduğu bilinen İbn İzârî'nin ölüm tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Eserleri. İbn İzârî'nin günümüze ulaşan tek eseri *el-Beyânü'l-muğrib fi (ih-tişâri) ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* adını taşımaktadır. Üç ciltten meydana gelen eserin I. cildi Kuzey Afrika'nın fethi, Emevîler ve Abbâsîler dönemindeki idaresine, bölgede kurulan Ağlebîler, Rüsternîler, İdrîsîler, Fâtımîler, Zîrîler gibi müslüman hânedanlara, II. cildi fetihten mülûkû't-tavâif döneminin sonuna kadar Endülüs'e ve buradaki siyasî gelişmelere ayrılmıştır. Son ciltte ise ağırlıklı olarak Murâbîtlar ve Muvahhidler'e, kısmen de Merînîler, Hafsîler, Nasrîler ve Hûdîler'e dair haberler toplanmıştır. Müellif bu eserde titiz bir ihtisar tekniği uygulamış, bunu yaparken kullandığı kaynaklardaki mâlumatın özünü almaya gayret etmiş ve bunda başarılı olmuştur. Umumi ve mahallî tarihler, şehir tarihleri, coğrafya, nesep, tabakat ve edebiyat kitapları gibi türlerde çok sayıda kaynaktan istifade etmiş, ayrıca bazı arşiv kayıtlarını da kullanmıştır. Bu kaynaklardan bir kısmının günümüze ulaşmamış olması eserin önemini arttırmaktadır. İbn İzârî'nin faydalandığı müelliflerden bazıları şunlardır: Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî, Ahmed b. Muhammed b. Mûsâ er-Râzî, Arîb b. Sa'd el-Kurtubî, İbn Hazm (Ali b. Saîd), İbn Ebû'l-Feyyâz (Ahmed b. Saîd), Muhammed b. İsâ, Ebû Âmir es-Sâlimî, Ebû Bekir İbnü's-Sayrafi, Ebû Ubeyd el-Bekrî, Ebû'l-Hasan Ali b. Bessâm eş-Şenterîni el-Endelüsî, Feth b. Hâkân, Rakîk el-Kayrevânî (İbrâhim b. Kâsım), Ebû Mervân Abdülmelik b. Mûsâ el-Verrâk, Ebû Ali Hüseyin b. Kattân el-Kutâmî, Taberî, Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî (*el-Beyânü'l-muğrib* [nşr. Colin – Provençal], I, 2). Edebî endişelerden uzak olarak kaleme aldığı için eserde sade bir dil kullanılmıştır. *el-Beyânü'l-muğrib*'in I. cildiyle II. cildinin 387 (997) yılına kadar gelen olayları